

Myndigheten för
samhällsskydd
och beredskap

Myndighetstext för ett säkrare samhälle i brukarperspektiv

FORSKNING

MSB:s kontaktperson:
Marita Andersson, 010-240 5276

Publikationsnummer MSB 313
ISBN 978-91-7383-161-1

Förord

I forskningsprojektet Myndighetstext för ett säkrare samhälle i brukarperspektiv studerades mötet mellan texter från Räddningsverket och deras tilltänkta läsare. I den här populärvetenskapligt hållna rapporten beskrivs och diskuteras resultaten av projektet utifrån den övergripande läsarundersökning som inledde arbetet.

Forskningsprojektet finansierades av Räddningsverket och genomfördes vid Örebro universitet 2008-2009. I studien kombinerades läsaretnografi (intervjuer och observationer) och textanalys. Läsaretnografin genomfördes av Anna-Lena Göransson och textanalysen av Per Ledin som också var projektledare. Tillsammans besökte vi också räddningsskolor och brandstationer för att se hur texterna användes och förändrades i nya sammanhang. Arbetet diskuterades fortlöpande i en referensgrupp där följande personer ingick:

Marita Andersson, MSB

Erik Cedergårdh, Räddningstjänsten Storgöteborg

Lars Fredholm, Lunds tekniska högskola/MSB

Olle Josephson, Stockholms universitet

Anna-Malin Karlsson, Södertörns högskola

Bodil Leonsson, Räddningsverket

Monica Reichenberg, Umeå universitet

Katarina Rydberg, Räddningsverket/MSB

Thomas Winnberg, Kiruna räddningstjänst

Stort tack till Räddningsverket, referensgruppen och samtliga informanter!

Mossby, augusti 2011

Anna-Lena Göransson

Innehållsförteckning

1. Inledning	6
2. Det här har vi gjort	7
2.1 Textanalys.....	7
2.2 Läsaretnografisk analys.....	8
3. Resultat	9
3.1 Vem läser?	10
3.2 Vad läser man?	10
3.3 Varför läser man i jobbet?	11
3.4 Hur läser man?	12
3.5 I vilka situationer läser man?	12
3.6 Med vilka konsekvenser och hållningar?	13
3.7 Informationen når inte ut	17
3.8 Systematiskt säkerhetsarbete och Har skyddet ökat?	18
3.9 Räddning vid trafikolycka – personbil	21
3.10 Taktik, ledning, ledarskap.....	24
3.11 Räddningstjänst i förändring	26
4. Sammanfattande diskussion	29
Referenser	32

Sammanfattning

I forskningsprojektet *Myndighetstext för ett säkrare samhälle i brukarperspektiv* följdes sex texter från Räddningsverket till olika läsare för att se hur de fungerade i de sammanhang där de var tänkta att läsas och omvandlas till praktisk handling med bäring på säkerhet. I studien kombinerades läsaretnografi (intervjuer och observationer) och textanalys. Studien pågick under två år och diskuterades fortlöpande med språkforskare och avnämare i den referensgrupp som följde arbetet. I den här populärvetenskapligt hållna rapporten beskrivs och diskuteras resultaten av projektet utifrån den övergripande läsarundersökning som inledde arbetet.

Projektets vetenskapliga bas är kommunikationsetnografen, dvs. studiet av hur text och tal fungerar i faktiska situationer och verksamheter. Internationellt ansluter projektet närmast till den forskning som kallas New Literacy Studies. Där undersöks vad människor gör med skrift, när de gör det och varför, för att få en bild av den roll skriften användningen spelar både i människors konkreta liv och vardag och i ett vidare socialt och kulturellt sammanhang.

Studien visar att myndighetens arbete uppskattas och att myndighetsinformationen fungerar väl under förutsättning att den når de tilltänkta mottagarna, vilket emellertid inte alltid är fallet. Myndigheten kan göra mera för att nå ut till tilltänkta läsare, t.ex. genom riktad skriftlig och muntlig information och via hemsidan. Personliga kontakter med myndighetens anställda uppskattas och tycks fungera som motivation att läsa myndighetens texter.

Studien visar också att räddningstjänsten, som en del av kunskapssamhället, är på väg att förändras från en praktiskt inriktad handlingskultur till en kultur där också texter av olika slag uppfattas som stöd i det praktiska arbetet. Många skrifter används som uppslagsböcker, vilket gör det viktigt att de är överskådliga och lätta att hitta i. Sakregister och tydliga innehållsförteckningar har en viktig funktion att fylla. Men läsarskaran är stor och läsarna skiljer sig åt. Det finns därför inte någon patentlösning för att nå ut med myndighetens budskap mer än variation i valet av kommunikationskanaler och tillvägagångssätt. För många läsare är det viktigt att få tydliga läsinstruktioner och möjlighet att samtala kring myndighetens texter. Seminarier där texterna presenteras och diskuteras med utgångspunkt i den praktiska yrkesverksamheten har visat sig vara ett bra sätt att nå olika mottagargrupper och stimulera till reflexion över arbetet.

1. Inledning

För att kunna anpassa myndighetstext till olika mottagargrupper krävs kunskap om hur de tilltänkta läsarna reagerar på myndighetens texter och sätt att använda språket. I forskningsprojektet *Myndighetstext för ett säkrare samhälle i brukarperspektiv* står just mötet mellan texter och läsare i fokus. Sex texter från Räddningsverket följdes ut till olika läsare för att vi skulle få veta hur de fungerade i de sammanhang där de var tänkta att läsas och omvandlas till praktisk handling med bäring på säkerhet. De krav vi hade när vi valde ut texterna var att de skulle vara spridda, ha tydliga målgrupper och olika karaktär. Valet föll på:

Taktik, ledning, ledarskap (en teoretiskt inriktad lärobok)

Statens räddningsverks allmänna råd och kommentarer om utrustning för vattenlivräddning vid hamnar, kajer, badplatser och liknande vattennära anläggningar

Systematiskt säkerhetsarbete. Att arbeta med kommunala handlingsprogram och Har skyddet ökat? (två så kallade idéhandböcker om hur man arbetar med och följer upp kommunala handlingsprogram)

Räddning vid trafikolycka – personbil (en lärobok som ger konkret handledning för arbetet vid trafikolyckor)

Transport av farligt gods. Väg och järnväg, 2007–2008 (broschyr som främst riktar sig till chaufförer som transporterar farligt gods).

Projektets vetenskapliga bas är kommunikationsetnografen, dvs. studiet av hur text och tal fungerar i faktiska situationer och verksamheter. Internationellt ansluter projektet närmast till den forskning som kallas New Literacy Studies. Där undersöks vad människor gör med skrift, när de gör det och varför, för att få en bild av skriftanvändningen och den roll den spelar både i människors konkreta liv och vardag och i ett vidare socialt och kulturellt sammanhang.¹ Perspektivet är sociokulturellt och betonar språklig interaktion som grundläggande för människors handlingar och tänkande.

Studien utgick från forskningsfrågor som: Hur fungerar myndighetskommunikationen vad gäller samspelet mellan texter och läsare? Vilka krav ställer läsarna på texterna och texterna på läsarna? Hur går läsarna tillväga för att göra texten relevant? Nås de syften som Räddningsverket säger sig ha med de olika texterna? På följande sidor beskrivs och diskuteras resultaten av projektet utifrån den läsarundersökning som inledde arbetet. Rapporten avslutas med några slutsatser för framtida textutgivning och externkommunikation vid Myndigheten för samhällsskydd och beredskap.

¹ Se t.ex. Barton (1994), Gee (1996) och Karlsson (2006).

2. Det här har vi gjort

I läsarundersökningen genomfördes 77 intervjuer. Jag intervjuade chefer, förebyggare, utbildare, styrkeledare och hela skiftlag på 10 olika brandstationer i små, mellanstora och stora kommuner. Intervjuerna spelades in, transkriberades och analyserades. Jag samtalade också över telefon med chefer och handläggare på olika räddningstjänster och andra kommunala förvaltningar samt med farligt-gods utbildare och chaufförer som fraktar farligt gods. Telefonsamtalen var inte lika övergripande som de längre intervjuerna, utan mer koncentrerade till de utvalda texterna. Under telefonsamtalen fördes anteckningar som sedan sammanställdes. Sammanlagt resulterade läsarundersökningen i ca 450 A4-sidor utskrifter som analyserades. Intervjuerna tog inte enbart upp de aktuella texterna, utan syftade också till att ringa in läsarnas textkulturer. Därför fokuserades även återkommande formuleringar i samtalen. Sådana så kallade idiomatiska formuleringar säger en hel del om den kultur som råder på en arbetsplats. Även frågan om varför de intervjuade inte läser texter från Räddningsverket diskuterades.

Läsarundersökningen följdes upp genom fördjupade textsamtal och deltagande observationer i de verksamheter där texterna användes, bland annat ett förvaltningsövergripande projekt för ökad vattensäkerhet som man startat på en brandstation med anledning av de allmänna råden. På en annan brandstation följdes ett fortbildningsprojekt om ledning som initierats av ett skiftlag efter en av intervjuerna. Jag deltog även i flera losstagningslektioner på en räddningsskola. Uppföljningen resulterade i anteckningar och ca 40 timmar inspelat material att analysera och sammanställa.

Arbetet diskuterades fortlöpande vid möten med referensgruppen (se förordet) och sammanställdes efter hand till artiklar och presentationer vid svenska och utländska forskningskonferenser².

2.1 Textanalys

Genom en strukturanalys av texterna klargjorde Per Ledin texternas genre, språkliga utformning och övergripande struktur. Han utgick ifrån tanken att texter har en meningspotential som olika läsare kan ta fatt i på olika sätt och tittade därför närmare på varje texts beståndsdelar, textmönster, röster, läsartilltal och abstraktion. Senare gjordes en syntetiserande textanalys, där resultaten från läsarundersökningen relaterades till texternas språkliga utformning. (Se Göransson & Ledin, 2009).

² Göransson (2009a, 2009b, 2011a, 2011b) och Göransson & Ledin (2009).

2.2 Läsaretnografisk analys

Det insamlade materialet från intervjuer och textsamtal analyserades utifrån frågan: *Vem läser vad, hur, varför, i vilken situation, med vilka konsekvenser och hållningar?* Resultaten sammanfattades i ett schema inför det fortsatta arbetet. Här är ett utdrag ur schemat för allmänna råd:

Vem läser?	Alla som behöver och vill veta vad som gäller: <ul style="list-style-type: none"> • Chefer, brandförebyggare, tillsynsför rättare, styrkeledare som jobbar med tillsyn. • Brandmän m.fl. i förebyggande utbildning.
Hur?	<ul style="list-style-type: none"> • Noga och memorerande inför yrkesutövning • Översiktligt och av allmänt/eget intresse. • En brandförebyggare påpekar att han endast läser rådstexten, inte förklaringarna.
Varför?	För att få veta vad som gäller och få kunskap inför tillsyner eller för att bli uppdaterad och veta vad SRV säger.
När?	<ul style="list-style-type: none"> • Inför tillsyn, övningar och utbildning på olika objekt • I uppföljningsprojekt • I det vardagliga arbetet • I samband med utbildning.
Med vilka konsekvenser?	<ul style="list-style-type: none"> • Man känner sig säkrare i arbetet när man har Räddningsverket bakom ryggen. Man hänvisar till de allmänna råden vid tillsyn på olika objekt. • Man startar uppföljningsprojekt utifrån de allmänna råden. • Man blir uppdaterad. • Rekontextualisering: Man omsätter de allmänna råden muntligt för objektsägarna i samband med tillsyn och ev. skriftligt i ett tillsynsprotokoll.
Och hållningar?	<ul style="list-style-type: none"> • Bra att verket stöttar räddningstjänstens arbete och ger ut allmänna råd. • Vill ha så många som möjligt som stöd i arbetet. • Vill veta vilka krav man kan ställa på verksamhetsutövarna. • De behövs så att man vet vad som gäller eftersom lagtexten ger stort tolkningsutrymme. • Lagtext och föreskrifter behöver följas upp med allmänna råd.

Tabell 1: Allmänna råd. Utdrag från analyschema.

3. Resultat

Läsarundersökningen kännetecknades av ett positivt bemötande. Flera informanter uttryckte intresse för undersökningen och uppskattning över att Räddningsverket ville ta reda på hur de uppfattade myndighetsinformationen. Det framkom tydligt att personliga kontakter och möten med myndighetens anställda uppskattas och ökar intresset att läsa myndighetens texter. De flesta uttryckte sig positivt om myndighetens arbete och anställda och tog tillfället i akt att också ta upp frågor som låg utanför undersökningen. Dessa synpunkter redovisades till MSB vid den muntliga slutredovisningen av projektet.

På en räddningstjänst visade man mig ett nyinrättat bibliotek med i stort sett alla de läroböcker Räddningsverket gett ut. En insatsledare betonade att hans yrkesområde nu "finns på bok" och kallade den litteratur som myndigheten gett ut för "vår facklitteratur". Man framhöll att det är viktigt och bra att Räddningsverket stöttar räddningstjänstens arbete genom att ge ut allmänna råd, idéhandböcker och annan litteratur. Man sa att det är bra att böcker finns så att alla får samma baskunskap att utveckla. En säkerhetssamordnare i en storstad som arbetat åt Räddningsverket, kände till mycket av litteraturen sedan tidigare och uttryckte sin förhoppning om att den nya myndigheten skulle fortsätta att producera litteratur. En styrkeledare sa:

Verkets böcker har blivit bra mycket bättre de sista åren. Jag är nog litet visuell. Jag vill ha bilder. Jag känner att det är en härlig blandning mellan fotografier och bra tecknade bilder som förklarar. Behövs det vara perspektiv så är det perspektiv. En tredimensionell tecknad bild som ger en behagligare upplevelse. Det är bilder som är vackra, som fastnar på näthinnan.

De flesta SMO-brandmän och SMO-studerande som jag talade med sa sig, liksom andra informanter, uppskatta litteraturen. En SMO-praktikant kände igen flera böcker från sin utbildning och sa:

Jag personligen tycker att de här böckerna är jätligt bra. Lätta och alltså genomarbetade och bra. Sedan har ju inte jag varit ute i praktiken och sett hur det fungerar. Men det är lätt att läsa och bilder och så där och sedan gå ut på en övning.

Däremot avfärdades myndighetens rapporter som obegripliga av flera läsare och det tycktes svårt att hålla isär den ena rapporten från den andra. Flera intervjupersoner sa sig ha sett en rapport som jag visade, men sedan framkom att de förväxlade den med andra rapporter som kommit på cirkulation.

3.1 Vem läser?

I stort sett i varje samtal framhölls eller antydde skillnaden mellan läsvana ”teoretiker” och ”praktiker” som inte läser särskilt mycket i arbetet. När man tittar närmare på vem som faktiskt läser vad och hur blir beskrivningen mer komplicerad, men nedan följs den uppdelning som informanterna förde fram och som kan förenklas till läsare med högskoleutbildning och läsare utan högskoleutbildning. De högskoleutbildade betecknar sig som läsvana och de läser och skriver mycket i sitt arbete. Flera av dem antydde emellertid att de har ont om tid för läsning av myndigheternas texter och i samtalen med räddningstjänstpersonal påtalade såväl ”praktiker” som ”teoretiker” ofta vikten av att texterna skulle vara anpassade till en praktiskt handlingsinriktad läsarskara.

Högskoleutbildade: Bland de högskoleutbildade var det främst brand- och riskingenjörer som jag samtalade med, men också beteendevetare, systemvetare, militärer, lärare och jurister. På brandstationerna återfinns de ofta i ledande ställning ”på kontoret” som räddningschef eller på andra chefspositioner. De kan också arbeta med olycksförebyggande arbete, utveckling och utbildning och tjänstgöra som befäl vid utryckningar. Vid andra kommunala förvaltningar finns de på chefspositioner som kanslichef, säkerhetschef, kommunjurist m.m.

Inte högskoleutbildade: Bland dem som inte är högskoleutbildade mötte jag främst informanter med brandmans-, brandmästar-, räddningsledar-, tillsyns- och SMO-utbildning. De tjänstgör som brandmän, styrkeledare, insatsledare, brandförebyggare och tillsynsför rättare. Ibland också som lärare vid räddningsskolorna. Med kontorsrum, skrivbord och datorer följer ökad textproduktion och textkonsumtion. Ju mer utbildning, lednings-, uppföljnings-, förebyggande- och tillsynsuppgifter, desto mer läsande och skrivande i arbetet. Styrkeledare, brandförebyggare, tillsynsför rättare och lärare läser och skriver en hel del i det dagliga arbetet, men flera av dem hänvisar också till praktisk erfarenhet och den kunskap de ”har i huvudet”.

3.2 Vad läser man?

När det gäller vad man läser framkommer en skillnad mellan stora och små räddningstjänster. På små räddningstjänster behöver de anställda överblicka många områden, men ju större räddningstjänst desto mer specialiserade uppgifter har de anställda, vilket också påverkar val av texter och textanvändning. Alla jag pratade med på räddningstjänsterna sa sig läsa Räddningsverkets tidning *Sirenen* och flera intervjuade sa att de beställt böcker och rapporter efter att ha sett blänkare om dem i *Sirenen*. E-post och texter på den egna räddningstjänstens intranät är också sådant ”alla läser”.

Personal med högskoleutbildning läser främst ”jobbtexter” som interna rapporter och PM, men också lagtext, föreskrifter, allmänna råd etc. De läser mycket över datorn och söker information på myndigheternas hemsidor för att ”hålla sig uppdaterade” eller när de vill veta något om ett speciellt ämne. Det

händer också att de tittar igenom läroböcker för den praktiskt operativa nivån för att hålla sig uppdaterade med vad som ges ut på området. Särskilt personer som arbetat åt verket i olika sammanhang och har personliga kontakter med myndighetens anställda tycks väl bevandrade med de skrifter som ges ut.

Personal utan högskoleutbildning möter vanligtvis myndighetens läroböcker i samband med utbildningar på räddningsskolorna. De kommer också i kontakt med powerpointpresentationer och annat utbildningsmaterial vid intern och extern utbildning och övning. Personal som arbetar med förebyggande brandskydd och tillsyn läser lagtext, föreskrifter, allmänna råd, remisser från Polisen i samband med tillståndsgivning, protokoll, redogörelser från olika verksamheter etc. Den äldre generationens brandmän ”läser inte böcker som riktar sig till ingenjörerna”, men SMO-brandmännen känner till mycket av verkets litteratur från sin utbildning. I skiftlagen nämner man också sms, instruktioner och larmplaner när jag frågar vad man läser i arbetet. ADR-utbildarna läser regelverken och nyhetsbrev om transporter av farligt gods. De uppdaterar sig via myndighetens hemsida samt på kurser och andra träffar.

3.3 Varför läser man i jobbet?

Läsmålen och anledningarna till att man läser i jobbet varierar med text och situation. Det är vanligt att man läser för att hålla sig uppdaterad med vad som händer på området. Andra motiv som nämndes var att läsa för att få reda på hur man ska agera i speciella situationer, för att få tips och idéer om hur man kan göra, för att lära och för att bli godkänd på en utbildning. Men framför allt läser man för att man vill veta vad som gäller i en viss fråga, t.ex. för att kunna fatta beslut, ge tillstånd eller svara på en remiss. Ibland vill man hitta speciella fakta, eller fräscha upp sina kunskaper i samband med en specialuppgift, t.ex. en tillsyn där man vill kunna tala om för objektsinnehavaren vad som gäller, eller kanske för att man blivit ombedd att hålla i en intern eller extern utbildning. Särskilt de allmänna råden värderas högt som stöd i arbetet. Så här sa en styrkeledare om varför han³ läser allmänna råd:

Så finns det ju de som ifrågasätter vårt tillsynsarbete, då måste man ju hänvisa till en sån här [håller upp texten]. Då gör man ju det. Då måste man ju veta vad som står här i. Det står där och där och ja, ni kan ju titta själv. Eller också går man in och kanske läser själv, för att liksom tagga upp sig och för att veta vad som står just i lagtexten (...) Det är faktiskt bra att läsa dem ibland. Bara för att kunna prata för varan. Ifrågasätter någon så kan man ju hänvisa då. Det är från Räddningsverket. Det är ju inget eget personligt tyckande. Så fattar de det.

En läsanledning som flera intervjuade nämner är att man läser för att man har hört talas om en bok eller fått ett lästips av en kollega. Muntliga, personliga kontakter och möten tycks viktiga för läsmotivationen. De som får böcker eller rapporter av en arbetskamrat, eller av någon man känner på Räddningsverket,

³ För att skydda informanternas identitet skrivs ”han” i citat och referat också för kvinnliga informanter.

tycks benägna att läsa, eller i alla fall, titta igenom dem. På flera räddningstjänster ville man genast köpa de böcker jag hade med mig eller som fanns på den litteraturlista som jag visade under intervjuerna.

En annan, vanlig läsanledning är att man vill förvissa sig om att det som står i en text stämmer överens med den egna kårens rutiner och kan användas vid utbildning och övning. På flera brandstationer, och även inom andra kommunala förvaltningar, betonades vikten av lokal anpassning. Man vill få klara riktlinjer från myndigheten och veta ”hur det ska vara” men är samtidigt mån om att justera och anpassa texters innehåll till den egna verksamheten.

3.4 Hur läser man?

Myndighetens texter används ofta som uppslagsböcker. De läsarter som nämns är framför allt översiktsläsning och sökläsning. Man skummar texten för att uppdatera sig eller på jakt efter något praktiskt användbart.

Broschyren *Transport av farligt gods. Väg och järnväg* används och/eller delas ut i samband med (främst kortare) utbildningar om farligt gods. Den uppskattas för det lilla formatet och färgbilderna som ”gör texten lätt att förstå för alla”. Flera av de chaufförer jag samtalade med och några av ADR-utbildarna antydde att de inte ser sig som textläsare i första hand. ADR-utbildarna går igenom och förklarar texten för eleverna och lär dem hur de ska slå i böckerna för att hitta den information de behöver. En ADR-utbildare betonar särskilt att man i lagtext ”måste läsa hela meningarna” för att inte missa något. En annan uttrycker vikten av muntlig mediering i det han beskriver hur han en gång berättade vad som stod på varje sida i läroboken för en elev som inte förstod svenska: ”Det tog en jäkla tid, men det har nog aldrig funnits någon som var så duktig som han.”

Några informanter påtalar vikten av långsam, reflekterande och integrerande läsning, för att förstå ett innehåll. De hade i samband med en intern fortbildning kring boken *Taktik, ledning, ledarskap* fått lära sig att läsa ett eller ett par stycken i taget, fundera och diskutera med andra och sedan återvända till texten. En läsare som deltagit i en sådan fortbildning säger: ”Vissa böcker måste man läsa ett kapitel åt gången och verkligen ta sig en funderare.” Att detta påtalas tyder på att en sådan läsart inte är något alldeles självklart.

Några SMO-brandmän säger sig ha ”sträckläst hela läroböcker och kompendier” under sin utbildning, eftersom ”det behövs när man är grön”. Senare används böckerna som uppslagsverk när man söker efter speciella fakta, t.ex. för att ställa samman utbildningsmaterial till övningar på brandstationen.

3.5 I vilka situationer läser man?

Man läser och skriver en hel del i det dagliga arbetet på en brandstation och ofta i samband med intern och extern utbildning. Inför en utbildning får man ofta en lista med rekommenderad litteratur som köps in till brandstationen och

tas med till räddningsskolan, där böckerna (eventuellt) kommer till användning. Så här sa man i ett skiftlag i en liten kommun om läroboksanvändningen på räddningsskolan:

Brandman 1: Jag kommer inte ihåg exakt, men säg att där var åtta böcker som man skulle ha med sig. Och jag tog väl någon bok till. Vi beställde. Så jag hade kanske tolv böcker med mig. Men vi öppnade inte en enda av dem när jag gick kursen. Räddningsledare A.

ALG: Så på sex veckor öppnade man inte en bok?

Brandman 1: Nja, det vi fick det var.. på lektionerna hade lärarna powerpointpresentationer och där fick vi utskrifter på presentationerna, men vi hade aldrig någon bok med oss på lektionerna.

Brandman 2: Vi använde faktiskt alla böckerna vi skulle ha med oss när jag gick Tillsyn.

ALG: Och vad var det för böcker då?

Brandman 2: BBR bland annat och så var det, vad heter de andra? Det var tre böcker vi hade med oss som vi använde rätt mycket. Som vi bläddrade mycket och tittade i.

3.6 Med vilka konsekvenser och hållningar?

Som framkommit ovan händer det att man läser en text översiktligt för att hänga med i vad som händer och senare går tillbaka och använder den som uppslagsbok när man letar efter vissa fakta och uppgifter. SMO-brandmännen tycks ha lätt att hitta tillbaka till litteraturen och de kompendier de fått eller själva sammanställt under utbildningen. En av dem sa: "Det är ju mycket som övningsunderlag som det mesta används. Ska man hålla i en övning så kollar man ju litet på vad som finns och sedan sammanfattar man det i en presentation." Det tycks vanligt att målgruppsanpassa och återanvända texter eller delar av dem. På en räddningstjänst sa man sig gå igenom allt material som personalen har med sig hem från räddningsskolorna. Text och bild anpassas i enlighet med de lokala rutinerna innan materialet läggs i "övningsbanken" och används i den egna utbildningsverksamheten.

Exempel på textkedja: En lärare gör en powerpointpresentation utifrån boken *Losstagnning vid trafikolycka* och håller en föreläsning i ämnet. De studerande får åhörarkopior, lyssnar på föreläsningen, läser boken och gör senare egna presentationer och kompendier som läggs i övningsbanken och används i utbildningen på hemmakåren.

Muntlig kommunikation är viktig i räddningstjänsten. Det kan hända att läsare kontaktar en författare om de vill veta mer eller stöter på problem med en text. En insatsledare berättade: "Ja, honom fick jag ringa då. För där förstod jag inte heller vad han menade... Men vi hade en bra dialog för vi pratade mycket om den boken. Den har jag läst från pärm till pärm." Seminarier där texter presenteras och diskuteras kan leda till att deltagarna får en gemensam

förståelse för ett nytt sätt att arbeta. En insatschef vid en stor räddningstjänst tydliggjorde detta på följande sätt:

Så för att koppla till de böckerna där så bygger det ju mycket på, det vi sa förut också, om att förstå, om att skapa en förståelse för varför. Man kan ju skriva jättemycket, detaljerade instruktioner, men det är inte det som är grejen egentligen, utan det är att alla har en förståelse för varför gör vi på det sättet. Och att man kan sätta in, skapa en förståelse för att man är en del av en helhet och vad det är för olika faktorer som påverkar att man gör på detta sättet och varför man väljer en annan ledningsstruktur ibland och varför vi har olika ledningsnivåer och olika idéer.

De **allmänna råden** beskrevs som viktiga och efterlängtrade som stöd i arbetet. ”Ju fler desto bättre”, sa man på flera brandstationer. Man vill veta vilka krav man kan ställa på olika verksamhetsägare. Som tillsynsförrättare kan man, som framkommit ovan, läsa lagtexter och allmänna råd ”för att få reda på vad som gäller” och för att ”bli taggad” inför en tillsyn så att man kan ”prata för varan”. Det är bra att lagtexten förklaras och man känner sig säkrare i arbetet när man har Räddningsverket bakom ryggen. Man får råden med posten, eller hittar dem via myndighetens hemsida. De sparas och förvaras ofta i pärmar. Vid en tillsyn kan man hänvisa till de allmänna råden och redogöra muntligt för innehållet i dem. Ibland läggs texten, eller delar av den, som bilaga i tillsynsprotokollet. Det händer också att man skickar de allmänna råden, eller utdrag ur dem, till objektsägare och verksamhetsutövare.

Det juridiska språket i de allmänna råden tycks inte innebära några svårigheter för läsarna trots att texterna ofta är opersonliga, innehållstunga och kompakta. Informanterna säger att lång erfarenhet och att man känner till bakomliggande lagtext gör läsningen lättare.

På en räddningstjänst hade de allmänna råden om vattensäkerhet tagits som anledning till att starta ett vattensäkerhetsprojekt tillsammans med Tekniska kontoret och Fritidsförvaltningen i kommunen. Bland annat genomfördes flytvästkampanjer med information på reklampelare och inslag i olika TV-program. Man satte upp informationsblad på badplatser och marinor om att allmänheten kan hyra flytvästar hos räddningstjänsten. Man gjorde en inventering över var utrustningen bör finnas och tog nya tag med tillsynen. De skiftlag som arbetar dagtid tog del av de allmänna råden så att de kunde informera (och eventuellt argumentera) om innehållet. Insatserna följdes upp enligt den modell som finns i boken *Har skyddet ökat?* och man kunde konstatera att flytvästuthyrningen ökade med 30 % 2009.

Exempel på textkedja: Räddningsverket och Svenska livräddningssällskapet ger tillsammans ut en broschyr om livräddningsutrustning 1997. Broschyren revideras 2003. Förslag till allmänna råd tas fram och skickas på remiss tillsammans med den konsekvensutredning som gjorts som förarbete. Inkomna synpunkter från remissinstanser och språkgranskare går igenom, beaktas eller avvisas med motivation. De nya allmänna råden beslutas och publiceras på Räddningsverkets och Svenska livräddningssällskapets hemsidor. De skickas till remissinstanserna tillsammans med en sammanställning av inkomna kommentarer. Råden sänds även till de 158 mottagare som begärt att få ett

exemplar av de författningar som Räddningsverket ger ut (främst kommunala räddningstjänster, men även andra kommunala förvaltningar, kommun- och landstingsbibliotek, Riksdagsbiblioteket, Kungliga biblioteket och Försvarsdepartementet). Texten förses med färgfoton och ges ut som broschyr av Räddningsverket och Svenska livräddningssällskapet. Olika informationsaktiviteter genomförs. Sakkunniga från Räddningsverket/MSB medverkar som föreläsare och broschyren sprids med hjälp av kommuner, Svenska livräddningssällskapet och andra organisationer. På räddningsskolorna sprids innehållet i de allmänna råden i SMO-utbildningen och i tillsynskurser. Enligt MSB är det då främst broschyren som används. Råden används som stöd för olycksförebyggande arbete i kommunerna. En räddningstjänst startar med anledning av de allmänna råden ett förvaltningsövergripande projekt för ökad vattensäkerhet i kommunen.

Svenska livräddningssällskapet vill ”trycka på” alla som arbetar utifrån lagen om skydd mot olyckor och den nya broschyren används som ”påtryckare” i arbetet Vattensäker kommun. Man valde att göra en ”smakfull populärutgåva” med bilder, men med samma text som i de allmänna råden. Förändringar i texten hade inneburit nya tolkningar och det ville man undvika, inte minst för att man vet att ”folk kan ha litet svårt att ta till sig texter”, säger vår informant. Han säger att vissa kommuner läst broschyren, jämfört bilderna med den egna verkligheten och funnit att det finns mycket att åtgärda. ”Fotfolket vill”, säger han: ”man har kollat och skrivit PM och skickat vidare, men sedan händer inte mera.” De önskvärda åtgärderna kostar pengar och ärendet kommer lätt bort i budgetberedningen om ingen bevakar att det blir något särskilt till livräddningsutrustning, säger han.

Av de besökta räddningstjänsterna var det endast en som vidtagit några speciella åtgärder med anledning av de allmänna råden om livräddningsutrustning. Råden var nyutkomna när intervjuerna gjordes och i många kommuner är det andra förvaltningar som har hand om säkerheten i hamnar och på badplatser. Jag kontaktade därför en rad tjänstemän vid andra förvaltningar än räddningstjänsten per telefon. De får här tydliggöra hur varierad läsarskaran och läsningen är: En anläggningschef, som fått råden med posten via chefen, sa sig ha sett och läst dem och också deltagit i en kurs om räddning på en räddningsskola där man även diskuterat kommunens skyldigheter och rättigheter juridiskt sett. I hans kommun hade man dock skaffat hem ny utrustning till stränderna redan innan de allmänna råden kom ut. Han såg inga problem med att läsa allmänna råd eftersom han ”jobbat så länge”, var ”van vid språket” och ”lärt sig tolka efter hand”. När han var ny på sin befattning hände det att han läste något från Räddningsverket, men ”numera går det på rutin”, sa han. Han brukade inte titta på Räddningsverkets hemsida och kände inte till den kommande myndighetsammanslagningen.

Det gjorde däremot en kommunjurist, tillika säkerhetsansvarig, i en liten kommun. Han kände väl till föreskrifter, allmänna råd m.m. från Räddningsverket och sa att verket hade ett förhållandevis modernt, ej alltför byråkratiserat språkbruk. Men han såg gärna att verket blev bättre på att publicera på nätet och också låta det tydligt framgå att inte bara räddningstjänsten, utan *hela* kommunen har sektorsansvar i säkerhetsfrågor.

Han efterlyste mer information på webbsidorna och betydligt mindre i pappersform: ”Bombardera inte avnämarna med information, utan gör hellre som Skatteverket som flaggar litet extra för nyheter och har en bra hemsida där man kan söka själv”, sa han. Han sa att han förpassar mängder av informationsmaterial från olika myndigheter till ”runda arkivet” men sparar allmänna råd och andra författningstexter. Flera säkerhetschefer och andra informanter på höga chefspositioner tog upp problemet med det stora informationsflödet: ”Allt kommer till mig.” ”Man sovrar efter vad som är viktigast för stunden.” ”Jag hinner inte läsa allt, inte en chans”.

En tjänsteman på en fritidsförvaltning svarar vagt att han ”kan ha sett” de allmänna råden. Broschyren har han sett, men han kommer inte ihåg om han läst den eller vad man gjorde med den. Han säger sig emellertid veta vad man ska ha för utrustning. ”Det får man reda på ändå.” En tjänsteman på parkförvaltningen, med ansvar för stränderna i en kommun, berättade att han sökt upp de allmänna råden på Räddningsverkets hemsida efter ett olyckstillbud på en badplats, för att se ”vad som gäller”, dvs. vilka skyldigheter kommunen har juridiskt sett. Han menade att råden var ”i stort sett bra och OK att läsa”, men saknade rekommendationer om rimliga tillsynsintervall, eftersom både utrustning och tillsyn innebär stora utgifter för kommunerna. Han sa att man hade för avsikt att tydliggöra vad som gäller och tala om för kommuninvånarna var livräddningsutrustningen finns och samtidigt be om hjälp med övervakningen. Dels via kommunens hemsida, dels via ett pressmeddelande. En brandingenjör som arbetar förebyggande vid en mindre räddningstjänst säger sig ha informerat kommunens fritidsförvaltning om de allmänna råden. Han skulle gärna se fler allmänna myndighetskrav och menar att Räddningsverket ”borde säga ifrån” mera. En säkerhetsansvarig i en mellanstor kommun tipsades om de allmänna råden av en kollega på räddningstjänsten och tipsade i sin tur en arbetsgrupp för Vattensäker kommun om dem.

De ADR-utbildare vi kom i kontakt med tycktes alla ha ett gott förhållande till Räddningsverket. De tycktes vana vid att hålla sig uppdaterade via verkets hemsida och uppmanade också ofta sina elever att göra detta. Samtliga kände till **broschyren om transport av farligt gods**, men användningen varierade stort. Flera ADR-utbildare delar ut broschyren till sina elever och säger att de ska ha den med sig i sina bilar och använda den som uppslagsbok när de snabbt behöver ta reda på vad som gäller. Några av dem går igenom och förklarar boken. En ADR-utbildare berättade att han låter de studerande sammanfatta kursen utifrån frågor som han skrivit på bokens innehåll. Andra använder den inte alls. När utbildarna beställer prov från Räddningsverket får de broschyrer och kartböcker med väginformation att dela ut till varje elev. Tanken är att förarna ska ha med sig kartbok och broschyr i sina bilar och lätt kunna hitta den information de behöver vid eventuella oklarheter. I utbildningen används emellertid främst annat material och av samtalen med chaufförerna framkom att de inte alltid har broschyren med sig i bilen så som myndigheten tänkt sig.

I den senaste utgåvan av broschyren har man medvetet försökt att ”lätta upp texten något” med hjälp av bilder och läsarvänlig layout. Flera av de läsare jag

samtalade med påpekade också att ”det är en liten trevlig bok med många bilder”. En informant sa att han gärna sett att man tog bort järnvägsdelen så att broschyren skulle bli lättare att slå och hitta i. Med olika transportslag hamnar man lätt fel och kan förväxla uppgifterna med varandra, sa han.

Broschyren används även vid de kommunala räddningstjänsterna när man vill ”ha fakta och veta vad som gäller”. De som kände till den sa att den är ”fin med många bilder, lättläst och bra att använda som uppslagsbok”.

Exempel på textkedja: Europakommissionen ger ut ”The Orange Book” med rekommendationer för transport av farligt gods. Regelverk som ADR och RID utvecklas för olika transportslag i Europa. Sverige börjar följa reglerna. Den första lagen kommer 1982 och en ny reviderad lag träder i kraft 2006. Räddningsverket uppdaterar sin hemsida, informerar ADR-utbildare och reviderar broschyren *Transport av farligt gods* i enlighet med den nya lagen. Broschyren delas ut och används i ADR-utbildningen. Chaufförer som transporterar farligt gods använder broschyren som uppslagsbok.

3.7 Informationen når inte ut

Många informanter sa att de inte har den tid de skulle behöva för att läsa. Hellre blänkare på hemsidan om ny litteratur, än böcker och rapporter med posten, föreslog några av dem. Men i skiftlagen efterlyste man skriftlig pappersinformation om nya böcker ”att sätta på anslagstavlan”. Flera brandmän och styrkeledare önskade få den boklista jag hade med mig som utskick med posten. Det är sällan de söker efter litteratur via verkets hemsida och de kände inte till den facklitteratur som kommit ut på senare år. Många förmodade att böcker och information om böcker ”stannade på kontoret”. Så här sa ett skiftlag med styrkeledare:

Brandman 1: Det är jättebra böcker, men de når inte ut.

Brandman 2: Informationen når nog inte riktigt fram.

Brandman 3: Nej, precis.

Brandman 2: Den kommer nog till fel personer egentligen.

Flera informanter fick upp ögonen för Räddningsverkets böcker när de såg dem på bordet eller i den litteraturlista jag hade med och många ville genast köpa böcker till sig själva eller den egna räddningstjänsten. En brandingenjör hade, trots att han är intresserad av förebyggande arbete och väl förtrogen med Räddningsverkets litteratur i övrigt, inte sett vare sig *Systematiskt säkerhetsarbete* eller *Har skyddet ökat*. När han såg dem under intervjun ville han genast ha egna exemplar:

ALG: Har du läst den här då? [Håller upp *Har skyddet ökat?*]

Brandingenjör: Nej..

ALG: Det borde väl vara något för dig?

B: [Tar boken.] Ja, definitivt. Och speciellt som jag känner bägge två. Den utkom förra året. Den här har jag inte sett. Jag vet ju att de håller på, men

den här har jag inte sett. Den ser jätteintressant ut. Den här kommer jag definitivt att läsa igenom.

ALG: Mycket intressant. De har ju också varit ute och haft inbjudningar och pratat om det där.

B: Jag har inte hört någonting.

ALG: Men det är också en sådan sak. Där måste man vara på litet högre nivå för det är väl de som skriver de kommunala handlingsprogrammen som..

B: Ja, men jag är inblandad i det också. Nej, jag har...

ALG: Konstigt.

B: Ja, speciellt som jag jobbar ju med de här frågorna. Definitivt kommer jag att skaffa den där.

Brandingenjören är inte ensam om att ha missat utgivningen av de båda böckerna. En kanslichef/säkerhetschef i en mindre kommun har skrivit förebyggandedelen i kommunens handlingsprogram, men kan inte minnas att han sett dem. Han säger att han får massor av material som han inte hinner läsa från företag och myndigheter. Böcker ställs i bokhyllan och tas fram endast om man letar efter något speciellt. Säkerhetsansvarig i en liten kommun säger sig ha sett titlarna, ”men inte mer än så”.

3.8 Systematiskt säkerhetsarbete och Har skyddet ökat?

De böcker vi talar om i citaten ovan har läsarna kommit i kontakt med, fått eller köpt på seminarier och via personliga kontakter med personer som arbetar på myndigheten. De har använts som stöd och inspiration i arbetet med kommunala handlingsprogram. Den författare jag talat med betonar att det inte bara är brandförsvaret som har ansvar enligt lagen om skydd mot olyckor: ”Så om man skulle definiera någon målgrupp i mer generella termer så är det ju sådana som har ansvar för att leda och planera och samordna hela kommunens jobb inom skydd mot olyckor. Och det kan ju vara olika personer i olika kommuner.”

Systematiskt säkerhetsarbete beskriver ett ständigt pågående utvecklingsarbete i sju steg. På omslaget finns en spiralliknande pil som tydliggör processtanken och de olika stegen. Det är en bild som återfinns i flera kommunala handlingsprogram, såväl med som utan referens till Räddningsverket. Till varje avsnitt finns ett antal frågor som är tänkta att fungera som stöd i arbetet och som exempel beskrivs hur man valt att arbeta med säkerhet utifrån lagen om skydd mot olyckor i Jönköpings kommun. Flera av våra informanter refererar till exemplen och vid en räddningstjänst berättar man att man kontaktat kollegerna i Jönköping och varit där på studiebesök. ”Hjulet behöver ju inte uppfinnas mer än en gång” är en ofta återkommande formulering när man talar om vikten av att lära av varandra inom räddningstjänsten.

Författarna till *Har skyddet ökat?* ledde seminarier där deltagarna hade möjlighet att ställa frågor om arbetet med handlingsprogram. De höll också

seminarier om uppföljning och utvärdering för särskilt inbjudna kommunala tjänstemän och personal på hög nivå i den kommunala räddningstjänsten. I läsarundersökningen kontaktade jag några av seminariedeltagarna. De får exemplifiera hur olika läsare kan uppfatta och använda myndighetens texter:

En tjänsteman som arbetar med säkerhetssamordning vid kommunledningskontoret säger att han deltog i seminariet för att få grundutbildning inför arbetet med kommunens handlingsprogram, men inte tittat i de båda böckerna efteråt. Utbildningen var bra, säger han och eventuellt kommer han att gå tillbaka till böckerna när det är dags för uppföljning. En brandingenjör i en mindre kommun berättar att han fick inbjudan med e-post och gick på seminariet för att han precis höll på att skriva räddningstjänstens del i kommunens handlingsprogram. Han läste *Har skyddet ökat?* för att få tips och stöd under arbetet med kommunens riskanalys. Särskilt ett exempel kom väl till pass, säger han och när riskanalysen var klar bestämde man sig för att följa upp trafikolyckor, bostadsbränder med dödlig utgång och drunkningsolyckor i kommunen. Jag fick ta del av riskanalysen och fann där flera referenser till Räddningsverket.

En brandingenjör som arbetar med verksamhetsutveckling i en mellanstor kommun har läst böckerna som inspirationskälla. Han säger sig läsa mycket från Räddningsverket. Böcker och annan information finner han på hemsidan eller via blänkare i Sirenen, eller så får han tips av "likasinnade" på kurser och träffar. Han har varit på flera utbildningar och uppskattar "de goda insatser NCO gör för att stötta räddningstjänsten". Han understryker att kommunerna behöver stöd i arbetet med handlingsprogram och uppföljning och säger att man gärna tittar på de goda exempel som finns vid både större och mindre räddningstjänster. I hans kommun hade man tagit fram material med kvalitetshjulet⁴ som stöd, bland annat kvartalsuppföljningar med insatsstatistik, lärande av olyckor och erfarenhetsåterföring.

Även en verksamhetsstrateg i ett stort räddningstjänstförbund hade läst de båda böckerna som inspirationskälla och reflekterat kring innehållet. Det är bra med idéskrifter från Räddningsverket, särskilt om de presenteras vid seminarier, säger han. Han anser att litteraturen från verket fungerar bra som stöd för räddningstjänsten. Genom böckerna får man en gemensam nomenklatur att arbeta med och namn på personer med sakkunskap som man kan kontakta. Han har t.ex. kontaktat räddningstjänsten i Jönköping och sakkunniga på Räddningsverket och NCO och ställt frågor, bett om exemplifieringar, diskuterat tolkningar och fört andra resonemang. I boken fick man en modell som fungerar som inspiration i det egna arbetet, säger han och understryker att det alltid krävs lokal anpassning.

En säkerhetsansvarig tjänsteman i en mellanstor kommun arbetade med kommunens nya handlingsprogram och var därför intresserad av uppföljning. Han deltog i ett seminarium, köpte *Har skyddet ökat?* via verkets hemsida och läste boken främst i syfte att skriva ett utvärderingsbart handlingsprogram. Det

⁴ Kvalitetshjulet (Förbättra, Planera, Följa upp, Genomföra) beskrivs i boken *Systematiskt säkerhetsarbete*.

nya handlingsprogrammet är påverkat av boken och även nästa utvärdering kommer att göras med hjälp av den, sa han. Bokens exempel uppskattades. Man har även tittat på hur andra kommuner arbetar och inspirerats av dem.

En brand- och riskingenjör i en mellanstor kommun deltog i seminariet tillsammans med en kollega för att få tips inför uppföljningen av handlingsprogrammet. Både blev litet besvikna, säger han. De fick inte några konkreta svar på sina frågor. I hans kommun ser man Räddningsverket som den "yttersta expertkunskapen". Han ringer ibland till Karlstad för att få (och får) svar på frågor. Han kommer att använda *Har skyddet ökat?* "som en bra uppslagsbok när det är dags för uppföljning av handlingsprogrammet".

Men det är fler personer än de som deltagit i seminarierna som kommit i kontakt med böckerna. En SMO-studerande som var praktikant på en räddningstjänst jag besökte säger att han sträckläste boken om systematiskt säkerhetsarbete inför en lektion. Senare skrev de om boken och de fick både läsa och skriva handlingsprogram i utbildningen. Säkerhetsansvarig i en liten kommun säger att man hade dem som bakgrund, men med stora lokala anpassningar, när man gjorde kommunens handlingsprogram. Böckerna användes inte som mall, men man tog till sig strukturen och gjorde en enkel modell med mätbara mål tillsammans med räddningstjänsten. Myndigheternas ambitionsnivå är högre än vad som är nödvändigt för kommunens del, säger han. I hans kommun har man emellertid gjort en omfattande risk- och sårbarhetsanalys i samarbete med en teknisk högskola och man har följt upp och reviderat handlingsprogrammet, berättar han.

Chefen på en utvecklingsavdelning vid ett stort räddningstjänstförbund hade fått några exemplar av *Systematiskt säkerhetsarbete* av en bekant på Räddningsverket. Han ville hålla sig själv och personalen uppdaterad och hade bläddrat och läst sammanfattningen. Han behöll ett exemplar och delade ut resten till sina medarbetare. En brandförebyggare vid en mellanstor räddningstjänst såg böckerna på en förebyggandekonferens och köpte dem "av allmänt intresse". Han säger sig ha "bläddrat i dem", läst översiktligt och fått ökad förståelse för arbetet med handlingsprogram och uppföljning. Det är emellertid inte något som han själv arbetar med.

I ett mindre räddningstjänstförbund träffar jag på en ställföreträdande räddningsschef som läst boken om systematiskt säkerhetsarbete inför arbetet med handlingsprogrammet. En insatsledare berättade att han hade läst boken om systematiskt säkerhetsarbete när han gick sin tillsynsutbildning. Han tyckte att det var en bra bok eftersom den gav ett "flöde för verksamheten". När avsnittet skulle redovisas använde hans grupp bilden på framsidan till det kompendium som skulle göras. När vi träffas har han lånat ut både boken och sitt kompendium till en kollega som nu går samma utbildning. När han får tillbaka boken tänker han ställa den i sin bokhylla. Han jobbar inte med systematiskt säkerhetsarbete till vardags.

3.9 Räddning vid trafikolycka – personbil

Flera läsare efterlyser praktiskt användbara böcker med tydliga råd för hur man ska agera i bestämda situationer. Ingresser, sammanfattningar, bilder och exempel som underlättar läsningen och tydliggör vad som är viktigt uppskattas, så som i boken *Räddning vid trafikolycka - personbil*. Om den boken sa en brandmästare:

Alltså denna är ju jättelätt. Hade man börjat läsa den när man går och lägger sig på kvällen, så hade man ju kunnat sträckläsa den. Och alltså att man har både bilder och text... så att det inte bara är text, text, text, text och diagram och staplar. Det funkar inte.

En annan brandmästare bläddrade i boken och beskrev samtidigt en konstruktiv och reflekterande läsning:

Men den här, det är ju kanon. Alltså jag kan ju titta på vilken sida som helst. Läs olyckan! Det är ju intressant. Vad menar de här? De menar att du ska tänka till. Och du kan slå upp nästa sida och så nästa. Läs olyckan, platsen, situationen. Losstagnning efter flödesschema. Ja, vilket flödesschema anser de här? Jag kan nog det här bättre. Och man resonerar. Det blir ju grunden för ett resonemang. Det fångar. Det är rätt schysst layout på dem. Det är inget djupt och tungt utan du kan ta det till dig.

Lärare och SMO-studerande vid Räddningsverkets skolor känner till boken och även de SMO-brandmän jag mötte på brandstationerna hade kommit i kontakt med den under sin utbildning. Äldre brandmän hade inte sett boken tidigare, men när jag visade den sa flera av dem att ”den ser intressant och trevlig ut” och ”det verkar vara en bra och lättläst bok”. Både brandmän och styrkeledare påpekade dock gång på gång att varje olycka är unik och att det inte går att läsa sig till hur man ska agera i varje situation. Böcker kan inte spegla hela verkligheten. För nybörjaren kan det emellertid vara bra att få en bild som sedan byggs på med egna yrkeserfarenheter, säger man. Kunnande kräver lång erfarenhet och praktiskt arbete med trafikolyckor.

Undervisning i losstagning

Användningen av losstagningsboken följdes vid tre tillfällen på en av Räddningsverkets skolor. Först under en introduktionsföreläsning för SMO-studerande. Sedan följdes två basgrupper på deras första teori- och praktikpass vid en s.k. klippstation. Vid det tredje besöket följdes en klass deltidsbrandmän en dag på klippstationen och en dag med insatsövningar.

Introduktionsföreläsningen inleds med en film om räddningsarbete vid trafikolyckor. Filmen rullar redan när de studerande tar plats och slutar med Lycka till! och namnen på de tre lärare som har hand om kursen. Undervisningen har startat med en läraruppvisning i losstagning och föreläsningen kommer att följas av en rad teori/praktik-pass i halvklass. Kursen avslutas med examination, både enskilt och i grupp. En större inlämningsuppgift ska göras sista terminen. Undervisningen i losstagning och därtill kopplad sjukvård löper som en röd tråd genom hela utbildningen, säger

läraren. Varje lektion hänger samman med föregående. ”Läs själva! Här hinner vi inte allt. Läsning är eget ansvar”, säger läraren.

Undervisningstempot är påfallande snabbt, som för att understryka vikten av snabbhet i det praktiska arbetet vid trafikolyckor. Filmavsnitt följer på filmavsnitt. Först en ”skarp olycka” där räddningstjänst och sjukvård tar hand om en fastklämd man i en bil som krockat med en lastbil. Lärare och studerande uppmärksammar främst felaktigheter i arbetet och den föråldrade terminologin. Nästa film visar vad som händer bilar och passagerare som kör på träd i 50-, 70-, och 90 km/h. Läraren uppmanar gång på gång de studerande att gå in på Cursnet och läsa på. Han låter dem ställa frågor, lyssnar på deras kommentarer och hänvisar flera gånger framåt till kommande lektioner och övningar. Han rekommenderar de studerande att läsa boken *Räddning vid trafikolycka – personbil*, men manar till kritisk läsning. ”Vi vet mycket mera nu.” Han beskriver den snabba utvecklingen. Bilarna ändras hela tiden och det är t.ex. svårare att göra bilar strömlösa nu, än vad som framgår av boken. I vårt samtal efter föreläsningen säger han att han utgår från andra källor. Han säger att de studerande får lära senaste nytt, men att man tyvärr inte når ut till dem som redan arbetar på räddningstjänsterna.

Läraren går igenom organisation, roller och rollfördelning enligt boken och skolans standardrutin. Arbetet ska fungera smidigt och följa flödesschemat. Grundtanken är ett räddningsteam som jobbar tillsammans. Det är viktigt att var och en vet både sin egen och de andras roller och att alla kan sina uppgifter. I ett följande filmavsnittet uppmärksammas just samarbetet. ”Roller och plats ska ni kunna. Allt finns på Cursnet och det är också ett hett tips att läsa handboken”, säger läraren. Läraren ställer flera frågor till de studerande och tydliggör hela tiden vad det är att han vill att de ska se och höra på de bilder och filmer han visar. Det gör det lätt att förstå vad som är viktigt. Tempot är fortsatt högt och före rast visas en trailer om det som ska komma sedan. Efter tio minuters paus samlar läraren ihop gruppen. Nu handlar det om bilteknik. Läraren visar ett bildspel som tydliggör de snabba förändringarna. Vi får se mängder av bilder och filmsnuttar. Några bilder känns igen från boken. Slutligen sammanfattar läraren föreläsningen och säger igen att de studerande ska läsa på egen hand och vad de ska tänka på i det kommande arbetet.

På den s.k. **klippstationen** varvas muntliga genomgångar och praktiska övningar. Läraren inleder med en miniföreläsning om uttag och klipp. Han pratar till en powerpointpresentation med många filmavsnitt och rörliga bilder. Idag ska teori omsättas till praktik enligt det grundkoncept man använder på skolan. Grundkonceptet måste anpassas efter varje situation. Det finns flera olika metoder och tekniker, säger läraren. ”Ju fler ni kan, desto större verktygslåda har ni.” Oavsett vad som väljs gäller nyckelorden snabbt, säkert och bra för patienterna. ”Ni ska veta och kunna motivera varför ni gör som ni gör, säger läraren, och allt ni gör ska göras med tanke på den skadades bästa.” Han påpekar att PTHLS-metoden som används av några räddningstjänster har gett ambulanssjukvården och räddningstjänsten ett gemensamt språk.

Undervisningen kryddas med många exempel. Man ”läser olyckor”. Läraren visar bilder med krockade bilar och frågar till varje bild vilka skador

räddningstjänsten kan förvänta sig utifrån situationen och hur bilen ser ut. Stämningen i klassrummet är god och de studerande svarar tillsammans på lärarens frågor och ständiga följdfrågor. De kan, enligt min uppfattning, redan förvånansvärt mycket. När jag frågar säger de att de inte läst ännu, men att de redan kan en hel del eftersom man tar upp det viktigaste på både losstagnings- och sjukvårdslektionerna.

Genom att hela tiden fråga efter orsaker, varför och hur, låter läraren de studerande utveckla och motivera sina svar. Fakta och frågor varvas med anekdoter, berättelser, uppmaningar (Kom ihåg! Tänk på!), minnesregler och mängder av bilder som visar hur man ska göra eller absolut inte göra i olika situationer. Viktiga saker upprepas gång på gång. Läraren förklarar ord, går igenom redskap och redskapsanvändning, handgrepp och flödesschema och motiverar varför man ska handla på ett visst sätt. Med sina frågor får han de studerande att se mer och mer på varje bild. När de inte har mer att säga fyller han själv i med det som är kvar att se och motiverar svaren.

De studerande får se, höra och göra. När läraren talar om vikten av att stabilisera bilen före losstagningen, tar han samtidigt fram den utrustning som ska användas, tydliggör hur man går till väga och hur det inte får se ut på olycksplatsen om man vill undvika att snubbla över sina egna redskap. Han är påfallande strukturerad och talar som en väl synkroniserad speakerröst till sina filmavsnitt: "Använd tång! Vinkla! Dra loss ventilen!" Imperativerna är många. "Titta här så att ni inte klipper i bulten! På med kantskydd direkt!" Bildspråk förstärker budskapen: "Glasdamm – det är som att andas in tusentals små skalpeller. Täck den skadade! Och ni ska ha filtermask på er!"

Även övningarna är väl förberedda. Flera krockade bilar står uppställda på gården. Ytterligare en lärare ansluter. De studerande ställer snabbt i ordning sina verktygsvagnar och kopplar upp hydraulverktygen, enligt lärarens anvisningar. Sedan samlas alla vid en kvaddad bil för att få nya instruktioner.

Just för att de här eleverna är nybörjare framgår det tydligt hur svårt arbetet är. Ingenting ser lätt ut. Läraren betonar att alla ska öva på allt. Så småningom ska arbetet komma att gå både snabbt och smidigt. Grupperna arbetar självständigt, men långsamt. I jämförelse med rutinerade brandmän pratar de påfallande mycket med varandra för att komma överens om vad och hur man ska göra, vem som ska göra vad och hur man ska gå vidare. Det är tydligt att orden behövs i lärandet. Ibland ställer de frågor till lärarna, som noga följer arbetet och tycks se allt som händer, fastän de håller sig en bit på avstånd.

Undervisningstillfället för deltidsbrandmän liknar det som beskrivits ovan. Men den kollegiala känslan tycks starkare och läraren utgår från att deltidsbrandmännen har med sig en mängd egna yrkeserfarenheter som man kan diskutera och bygga vidare på. Vid flera tillfällen frågar han hur de brukar göra "hemma". Även den här gången betonar läraren att det finns många bra metoder och att det gäller att ha så många alternativ som möjligt och att kunna motivera sina val och handlingssätt. "Allt vi gör ska vara bra för de drabbade." De studerande bidrar med egna erfarenheter och stimuleras att tänka efter och hitta godtagbara motiv till sina handlingar. De följer med, ställer frågor och deltar i samtalet, men ingen antecknar.

Även deltidsbrandmännen pratar mycket under övningen. Orden behövs för att komma överens om vad man ska göra och hur man ska gå tillväga. De bekräftar sina tankar tillsammans, pratar och gör vad de ska i god anda. Alla får pröva på. De reflekterar och kommenterar varandra:

- Alla klara? 1, 2, 3 Lyft!
- Nacken? Ska jag ta över?
- Ja. Där har du den.
- Så sänker vi på 3.
- Alla klara? 1, 2, 3.
- Där bröt du nacken på mig.
- Nu är det lyft som gäller. Är ni beredda?
- Får vi en till här?
- Akta!
- Jag kan ta.. håller benen här.

Läraren säger att han tycker att det är bra att varva teori och praktik. Att göra direkt. Nästa bil ligger på sidan. Nästa på taket. De studerande pratar mycket och testar. Det blir litet rörigt. Det är onekligen mer flyt i arbetet på de filmer läraren visar. Men för varje övning går arbetet snabbare och med mindre prat och överläggning. Undervisningen utvecklar, förtydligar och exemplifierar innehållet i *Räddning vid trafikolycka – personbil* och de studerande får träna på att utföra de arbetsuppgifter som beskrivs i boken. Efter lektionen pratar jag med en grupp SMO-studerande. Några av dem har inte läst på, men en av dem säger: "Böckerna är jätteviktiga. Annars klarar man det inte".

3.10 Taktik, ledning, ledarskap

Jag mötte flera läsare som påpekade att det inte bara behövs praktiska handledningar, utan också böcker som skapar förståelse för det man gör. *Taktik, ledning, ledarskap* är en sådan bok. Bokens redaktör säger att man medvetet valt att lägga boken på en hög abstraktionsnivå. De fyra författarna hade bestämt sig för att inte skriva en "gör-så-här-bok" utan istället visa på ett sätt att tänka och reflektera kring taktik, lednings- och ledarskapsfrågor. Sådana texter kan vara svåra att ta till sig om man som läsare har andra förväntningar, eller inte är van att läsa sådan text eller på det sätt som en sådan text kräver. Så här beskrev en styrkeledare sitt första möte med boken:

Alla kom ju ut där helt vansinniga och undrade vad fan det var vi läste för någonting. Alltså vad skulle vi ha det till. Ingen förstod någonting. Det var ju knappt svenska... Och det var ju sådana där symboler som gick i varandra... Ja, jag förstod inte vad symbolerna var för någonting. ... Alltså, den boken var så kass så vi hade stormöte där då om att vi ville ju inte ha boken ens. Och de hade ju lurat oss, en del av killarna hade redan köpt den. Den här boken är bra, sa de på skolan, så några hade ju köpt den och kände sig jättelurade. Och vi andra sa, vi kommer aldrig att köpa den. Vi kommer inte att ta med den om vi så får betalt. Alltså, den var så värdelös.

De studerande i styrkeledarens befälsutbildning hade fått i uppgift att läsa några kapitel på egen hand, vilket lett till att de avvisade texten helt och hållet. Boken uppskattades däremot av läsare som deltagit i fortbildningsseminarier kring de frågor boken tar upp. De sa att boken hjälpte dem att reflektera kring det egna arbetet och att se strukturerna på en olycksplats. Så här sa en insatschef:

X har haft föreläsningar för oss så jag har fått mina bilder nu över hur det här ska hänga ihop. Och det är så bra, tycker jag, för det är ju svårt att ta till sig allting i teorin. Men att kombinera detta med praktiken... Det blir ett kaos på en stor olycksplats, men det gäller att hitta strukturer och en form för att få det här att fungera. Och vi hade en stor brand där jag arbetade som insatschef och vi hittade de här strukturerna för hur jobbet skulle bedrivas i olika storsektorer. Och min uppgift då att tänka litet förbi.. Hela tiden ett steg framför. Hur ser det ut här nu? Och det är enligt boken alltså. Strukturerna finns där. Och jag tror i och för sig att det alltid har funnits en struktur, men den har inte funnits på text. Och nu har man satt ihop text och när man kombinerar de här teoretiska bilderna och praktik så är det mycket lättare att, som jag upplever det, få litet organisation på en skadeplats.

En brandingenjör som deltagit i seminarieserien betonade vikten av tydliga läsinstruktioner och mediering:

Han har gett till och med läsanvisningar och sånt där som vi har fått. Det är bra. ... Det hjälper oerhört mycket. Att skicka ut den och be någon läsa den och så ska du ha förstått, det tror jag är nästan ogörligt alltså. Utan det handlar om att få någon som kommer ut och berättar vad det handlar om och hjälper till och ger litet input, just så som x gjorde, ger litet läsanvisningar. Börja med det kapitlet, och sedan att man får diskutera litet. Sedan kan man gå tillbaka igen och läsa en gång till och då hittar du ett sätt att tränga in i boken och ta del av den kunskapen som finns där. Men det kräver ganska mycket av läsaren och det behövs någon som förklarar.

När jag berättade för styrkeledaren vad andra läsare sagt, sa han, att ”om man bara får boken förklarad för sig på det viset, så är den säkert hur bra som helst”. Så småningom kom han också överens med sitt skiftlag om att bjuda in en av författarna så att de kunde få boken förklarad för sig och få veta mer om den egna räddningstjänstens ledningsorganisation. Invitationen resulterade i ett fortbildningsprojekt med fyra halvdagsträffar som jag följde och spelade in. Författaren kom tillsammans med en kollega som arbetat som insatsledare vid flera av de insatser som skiftlaget varit på. I den ömsesidiga, intensiva lärandedialog som följde byggdes en bro mellan ledning och insatsstyrka. Tillsammans omvandlade de bokens teorier i en muntlig dialog och en modell på whiteboarden i seminarierummet. Allt översatt till skiftlagets yrkesverklighet. Respektive roller klarades ut på ett sätt som gjorde att ledning inte längre handlade om ”vi och dom”, utan om kolleger med olika yrkesroller och uppgifter på olika nivåer i organisationen som tillsammans arbetar mot ett gemensamt mål. Efter den första träffen sa styrkeledaren:

Detta känns jättebra. ... Det är viktigt att få sätta sig så här och få en gemensam bild från brandman och uppåt. Att man har en gemensam bild av hur tänket är

att det ska vara i en fin värld. Och jag menar, då har man i alla fall förståelse för varandra. Utan dialog så rasar det ju absolut. Så det är ju en dialog vi måste ha.

Vid sista träffen dryftades hur hela organisationen skulle kunna få ta del av utbildningen. Intresset spred sig snabbt och författaren berättade senare att flera utbildningar var på gång. Då hade insatschefen just utbildat en grupp styrkeledare som i sin tur skulle komma att utbilda sina skiftlag.⁵

3.11 Räddningstjänst i förändring

Att *brandmän är praktiker och inte teoretiker* framhölls gång på gång i samtalen med olika företrädare för den kommunala räddningstjänsten. En brandman sa: "Folk som söker till räddningstjänsten, det är ofta, alltså om man inte tittar till ingenjörer och sånt, det är alltså folk som är väldigt praktiskt lagda." Även lärare vid räddningsskolorna, räddningschefer och andra chefer inom räddningstjänsten talade om organisationen som praktiskt handlingsinriktad. Flera av de SMO-studerande jag pratade med beskrev sig som praktiker och efterlyste mer praktisk övning i utbildningen. Formuleringen återkommer i flera sammanhang, inte minst när man beskriver arbetet och förklarar nödvändigheten av att lära genom praktisk handling och erfarenhet. Så här sa man i ett skiftlag i ett litet räddningstjänstförbund:

Brandman 1: Så egentligen är vi ju mer praktiskt lagda allihop än vad de nya killarna som kommer in är. Alltså SMO-elever och sådana. Ofta kommer de från skolan. Då har de ju ett helt annat öga för text och böcker. Helt annat.

Brandman 2: De litar nog mer på text än vad vi gör.

Brandman 1: Det kan vara en sådan text att kommer du ut till en trafikolycka så gör du bara så här. Men så ser inte nästa trafikolycka ut som den som var i boken. Ska man packa ihop då eller får man lösa [det]? Har man då löst det ett par gånger så litar man inte så mycket på den texten. Det har varit mycket nu att det har tagit för lång tid. Då kommer man själv fram till att så här ska vi göra. Detta går snabbast för oss.

Brandman 3: Det litar man på.

Brandman 2: Av erfarenhet tycker vi att övning är bättre än att läsa text. Praktiska övningar.

En annan brandman sa:

Man lär sig mera tycker jag om man tar det praktiskt än om de säger läs igenom detta för detta är bra. Då är det bättre att visa det för alla. För att läsa är bara ett papper. Det är inte detsamma som att ta i grejerna.

Att varje olycka är unik och att man lär sig jobbet i det praktiska arbetet är två ofta återkommande formuleringar som bidrar till att återskapa yrkeskulturen

⁵ Det var en närmast svindlande pedagogisk resa som jag fick möjlighet att följa och jag har redovisat projektet för MSB och på flera konferenser. Länkar till två av presentationerna finns i referenslistan under Göransson 2011a och 2011b.

på en brandstation. De har stort genomslag bland brandmännen och uttrycks både seriöst i diskussioner och med skämtsam jargong:

ALG: Hur mycket larm har ni här?

SMO-utbildad styrkeledare: I fjol hade vi 755 stycken.

Brandman: Han är som en levande uppslagsbok den killen. Nu ska vi lära honom litet praktiskt också.

Samtidigt uttrycktes tillfredsställelse över att den egna praktiken beskrivs i böcker och andra texter. En insatsledare påpekade, som framkommit ovan, att ledningsstrukturerna nu "finns på text" och beskrev böckerna från Räddningsverket som "vår facklitteratur". På flera brandstationer visade man mig texter som skrivits av anställda informatörer och skiftlagen letade fram och visade mig texter de skrivit till allmänheten eller till den egna organisationen. På flera håll påpekades vikten av att dokumentera det egna arbetet i skrift. Utan skriftliga "bevis" fanns det inte mycket att sätta emot när rutinerna ändrades. En styrkeledare som reagerat mot att skiftlagen överhopats med nya uppgifter inom befintliga tidsramar och mot att ledningen inte tycktes förstå att fotfolket hade fullt upp, hade börjat skriva ned allt man gjorde i det dagliga arbetet. Han sa: "För när man ser då, att jaha gör ni allt detta, då blir det att de också förstår det... *Finns det inte på papper så finns det inte överhuvudtaget.*"

Men man påpekar att det som skrivs ska vara *på ren svenska* och *inte bara en massa fina ord* – också det vanliga, återkommande formuleringar. En brandman reagerade på rapportrubriken *Förutsättningar för systematiskt säkerhetsarbete* och sa:

Varför måste det vara så invecklat och svårt? Skriv på svenska! ... Man får ju vara ingenjör bara för att läsa texten ibland.

Några studerande i en räddningsledarutbildning framförde liknande tankar: "Det blir lätt komplicerat och omständligt när ingenjörerna sätter igång". En styrkeledare som reagerat starkt på abstraktionen och de teoretiska resonemangen i *Taktik, ledning, ledarskap* underströk att brandmän är praktiker: "Vi är ju här som hantverkare. Vi är inte här som akademiker."

Att brandmän är, och ska vara, praktiker och inte teoretiker kan förklara varför flera informanter ansåg SMO-utbildningen vara mer teoretisk än nödvändigt. Flera informanter antydde att SMO-brandmännen är överkvalificerade för det vanliga brandmansjobbet. Å ena sidan beskrivs förändringen som en statushöjning för yrket, å andra sidan finns en oro för vad som ska hända "när alla blir teoretiker". Flera äldre brandmän antydde att de känner sig nedvärderade av sina arbetsgivare. På en brandstation där en nyanställd SMO-brandman fått en ingångslön som översteg den lön de äldre, yrkeserfarna brandmännen hade, var känslorna upprörda. Samma oro, engagemang och åsikter framfördes vid flera av de räddningstjänster jag besökte. Vanligtvis slutade våra samtal dock med att man uttalade sig uppskattande om de nya kollegerna och vikten av att räddningstjänsterna lyckas ta tillvara SMO-brandmännens kompetens påpekades av flera informanter. Det tycks också som att SMO-utbildningen väckt nyfikenhet och motivation att lära mera. På en

brandstation uttalade man sig mycket positivt om de utbildningssatsningar man fått ta del av och en styrkeledare underströk att alla vill lära:

Och lära sig. Alla vill ju lära sig. Det var ju många år som vi inte fick lära oss någonting. Det saknades vidareutbildningar och sådant där. Det existerade ju inte här. Nu har det blivit mycket bättre. Så det har ju alla sukttat efter. Förstår du? Repetitionsutbildningar och vad som helst. Sådana saker.

På en annan brandstation beskrev man hur brandmännen jobbar med självstudier i egen takt framför datorerna. På andra brandstationer har man svårt att se hur man ska få plats med nya, om än aldrig så önskvärda utbildningssatsningar. Man har fått mera jobb och mindre personal, men viljan att lära finns och under samtalen väcktes förslag om att ha facklitteratur på övernattningsrummen och bibliotek på brandstationerna:

Brandman: Skulle vi inte ha ett bibliotek där det finns sånt här!

Uppfräschning.

Styrkeledare: ... Många av de här böckerna, kan jag tycka när jag sitter så här och tittar, skulle vi ju ha på station... De här böckerna är ett jättebra stöd. Jag kan lämna ut en sådan bok till en kille [och säga]: Titta igenom de här kapitlen och se vad det finns för bra där och så drar du det med oss andra!

4. Sammanfattande diskussion

Projektets syfte var att se närmare på hur Räddningsverkets texter fungerar i de sammanhang där de är tänkta att användas. Vi fann att textanvändningen varierar stort, liksom de hållningar olika läsare uppvisar gentemot texterna. Det finns många olika läsare och texter som uppfattas, förstås används av vissa läsare, kan vara oanvändbara för andra. Det finns därför inte någon patentrösning för att nå ut med myndighetens budskap mer än variation i valet av kommunikationskanaler och tillvägagångssätt. Olika praktiker utvecklar olika språkliga förhållningssätt. Följden blir att man som läsare ibland inte har tillräckliga resurser för att rekontextualisera texten och göra den relevant för det egna arbetet. Då blir muntlig mediering extra viktig. Det går att "rädda" texter genom att sätta in dem i relevanta sammanhang, förse dem med kompletterande texter eller anordna utbildningsdagar som passar olika mottagargrupper. Seminarierien som följde de båda idéhandböckerna uppskattades och i flera kommuner hade man inspirerats av böckernas modeller i arbetet med handlingsprogrammen. Ett annat exempel som nämndes var dragningen av framtidsstudien på de s.k. kunddagarna, som stimulerade till att man frågade sig vad detta innebar för den egna kommunen. De allra flesta informanter sa sig uppskatta det stöd som myndigheten ger, liksom personliga kontakter med myndighetens anställda. Överlag uppfattades kontakterna med Räddningsverket som positiva. En första slutsats är därför en uppmaning till myndighetens alla anställda att ta fasta på det goda arbete som utförs och vårda och utveckla de kontakter som finns!

Som framkommit på föregående sidor har myndigheten en väl varierad läsarskara och olika läsare har olika textbehov. För många läsare är det viktigt att få tydliga läsinstruktioner och möjlighet att samtala kring myndighetens texter med utgångspunkt i den egna verksamheten. De flesta av de återkommande formuleringar som hördes i intervjusamtalen förutsätter att kunskap bottnar i praktisk handling och erfarenhet. En vanlig motivering är att eftersom varje olycka är unik, går det inte att läsa sig till hur man ska handskas med praktiken. Att läsa blir "bara ett papper", dvs. ord utan bäring på den praktiska erfarenheten. I kunskapssamhället spelar emellertid texter av olika slag en viktig roll och det är tydligt att räddningstjänsten befinner sig i förändring. Det visar sig bland annat genom att man i andra formuleringar tillerkänner texter stor betydelse: Finns det inte på papper så finns det inte. Det ska vara på ren svenska. Alla vill ju lära sig. Enligt samhällsvetaren Peter Drucker (1994) behöver anställda i ett kunskapssamhälle "a good deal of formal education and the ability to acquire and to apply theoretical and analytical knowledge. They require a different approach to work and a different mind-set. Above all, they require a habit of continuous learning." Det handlar om teoretisk och analytisk kunskap, relaterad till livslångt lärande och sådan kunskap ska växlas ut i praktisk handling: "The knowledge of knowledge society is knowledge ... only when applied in action", skriver Drucker. Teori och praktik måste med andra ord gå hand i hand.

Taktik, ledning, ledarskap är en del av en textkultur som hör hemma i ett kunskapsamhälle. Den förutsätter ett livslångt lärande och bryter med räddningstjänstens traditionella, muntliga kultur. Den visar på ett nytt förhållningssätt till språk och kunskap. Den är inte ”på ren svenska”, som den idiomatiska formuleringen lyder, inte direkt översättbar i handling, utan helt enkelt text, alltså teoretisk. Många läsare har gett upp läsningen för att boken inte ger några enkla svar. Därför behöver lärandet stöttas. När boken medieras blir den en del av ett socialt sammanhang, och möjligheter att tillämpa de abstrakta modellerna uppstår. Kedjan läsanvisning och lärargenomgång > reflekterande läsning av ett visst avsnitt > gruppdiskussion eller spelövningar har fungerat väl. Med ett sådant upplägg blir boken också möjlig att tillämpa vid faktiska räddningsinsatser. När bokens diskuterats i grupp har den stimulerat till en fördjupad diskussion om ledning och ledningsfrågor och på så sätt bidragit till en positiv utveckling av praktiken. De mest nöjda läsarna menar att läsningen av boken låter dem se sin praktik med nya ögon, tala om den och handla i den, på ett nytt, mer medvetet sätt. Särskilt lyckad blir medieringen när flera olika yrkesroller förenas i läsningen. Det visar inte minst fortbildningsprojektet kring boken *Taktik, ledning, ledarskap*. Där gav dialogen med författaren och hans kollega deltagarna den röst som de saknat i boken; en röst som hjälpte till att förtydliga innehållet så att de med bokens hjälp kunde diskutera praktiska yrkeserfarenheter på ett fördjupat och nyanserat sätt. Ett gott exempel på räddningstjänsten som lärande organisation!

Även boken om och undervisningen i losstagning visar på en räddningstjänst i förändring. Lärarnas ämnesintresse och engagemang, de möjligheter till studier, fortbildning och nätverksarbete som de tagit tillvara och deras vilja att dela med sig av sina kunskaper stämmer väl överens med bilden av skolorna som kunskapscentrum. Till skillnad från boken *Taktik, ledning, ledarskap* är losstagningsboken en praktisk handbok som beskriver hur man ska arbeta vid en trafikolycka, vad man ska tänka på och måste kunna i det arbetet. Samtliga författare arbetade som lärare vid Räddningsverkets skolor och hade praktisk erfarenhet av räddningsarbete vid trafikolyckor. *Räddning vid trafikolycka – personbil* är således en lärobok som skrivits ”av praktiker för praktiker” och det är praktikernas egen kunskap som formuleras i ord. Här handlade skrivprocessen om att formulera och uttrycka konkret, men samtidigt ständigt föränderlig, praktisk kunskap i ord. Ungefär som att ta ett fotografi under ett händelseförlopp och beskriva det, fastän man vet att bilden redan ser annorlunda ut. Att *Räddning vid trafikolycka* upplevs som lättläst kan alltså till viss del förklaras med att läsarna här känner igen sin yrkesverklighet och har en större förförståelse när de börjar läsa, än vad som var fallet vid läsningen av ledningsboken. Det innehåll som boken vill förmedla fanns redan när författarna började sitt arbete, till skillnad från de tankegångar som växte fram, formulerades och formulerades om allteftersom skrivprocessen fortskred i arbetet med *Taktik, ledning, ledarskap*.

Till de texter som uppskattas och uppfattas som användbara i arbetet hör också de allmänna råden. Ju fler desto bättre, sa flera informanter och många lät hälsa att verket skulle ”säga ifrån mera och ställa rikstäckande krav på kommunerna”. Den juridiska karaktären till trots, antydde ingen att de

allmänna råden var svårlästa. Också här spelar förförståelsen en viktig roll, vilket flera informanter påpekade.

Som nämnts ovan tycks seminarier och utbildningsdagar där projekt, litteratur, nya rön och rekommendationer presenteras och diskuteras uppskattas och fungera väl. Men det gäller för myndigheten att vara uppdaterad med vem som gör vad i kommunerna. Det är inte alltid inbjudningar eller annan information skickas vidare eller får gå på cirkulation så att rätt personer nås. Myndigheten har sannolikt mycket att vinna på att utveckla rutinerna för att nå tilltänkta mottagare, t.ex. genom att se över eller skapa nya sändlistor för såväl pappers- som elektronisk information. ADR-utbildare, högskoleutbildad personal och SMO-brandmän tycks ha lätt för att söka information över nätet, men den äldre generationens brandmän vill ha information i pappersform att "sätta upp på anslagstavlan" så att alla kan ta del av den. Böcker och information om böcker kan "stanna på kontoret" som några av brandmännen uttryckte saken och flera tjänstemän som fått böcker med posten via kommunens registrator bekräftade detta. De "ställde in dem i bokhyllan" för att eventuellt ta fram dem om de sökte efter något speciellt. Särskilt i stora räddningstjänstförbund och kommuner kan information hamna fel eller försvinna på vägen till de tilltänkta mottagarna. Riktade, ständigt uppdaterade, sändlistor kan därför vara ett steg till ökad närbarhet och ökad användning av myndighetens texter. Några informanter påpekade att det vore bra med kontaktuppgifter på hemsidan med funktion och telefontid till speciella personer. De menade att det var viktigt och bra att kunna ringa till sakkunniga på myndigheten och ställa och få svar på olika frågor. En annan tanke som framfördes handlade om behovet av återkoppling på utfört arbete. När man t.ex. tagit sig tid att besvara enkäter från myndigheten önskade man också få reda på resultatet, slutsatser som dragits och eventuella aktiviteter som prioriterats. Det är sådant som myndigheten kan bli bättre på.

Undersökningen visar att många texter används som uppslagsböcker, vilket gör det viktigt att de är överskådliga och lätta att slå och hitta i. Sakregister behövs och fyller liksom tydliga innehållsförteckningar en viktig funktion. För många läsare är det emellertid också viktigt att få läsinstruktioner och möjlighet att läsa och samtala kring texter som är tänkta att stimulera till reflektion över arbetet. Då underlättas samspelet mellan läsare och texter så att läsarna kan göra texten relevant och de syften som myndigheten säger sig ha kan nås. Informanterna i den här undersökningen var alla villiga att lyssna till myndighetens budskap och delta i dialogen för ett säkrare samhälle. En god dialog är ömsesidig och kräver ödmjukhet och lyhördhet från deltagarna. Kunskap, lyhördhet och ödmjukhet utgjorde, enligt min mening, de viktigaste beståndsdelarna i det så lyckade fortbildningsprojektet kring boken om taktik, ledning och ledarskap. Det är tydligt att goda läsarrelationer kan skapas när expertkunskap förenas med ödmjukhet och lyhördhet för läsarnas reaktioner och synpunkter. Utan dialog så rasar det, sa styrkeledaren i fortbildningsprojektet. Jag håller med honom. En god dialog är helt visst en förutsättning också för tanken om myndighetstext för ett säkrare samhälle i brukarperspektiv.

Referenser

- Barton, David, 1994: *Literacy. An introduction to the ecology of written language*. Oxford: Blackwell.
- Drucker, Peter F., 1994: *The age of social transformation*. The Atlantic Monthly. Nedladdad från The Atlantic online, juli 2009, www.theatlantic.com/politics/ecbig/soctrans.htm
- Gee, James, 1996: *Social linguistics and literacies: Ideology in Discourses*. Second Edition. London: Taylor & Francis.
- Göransson, Anna-Lena, 2009a: *From "Nobody Understood Anything" to "An Optimal Solution"*. Paperpresentation. Centre for research on lifelong learning: Lifelong learning revisited: What Next? 5th International Conference 24th-26th June 2009, University of Stirling.
- Göransson, Anna-Lena, 2009b: *Textbooks need mediators*. Paperpresentation. The International Association for Research on Textbooks and Educational Media, IARTEM. 10th International Conference on textbooks and educational media. 3rd-5th September 2009, Santiago de Compostela, Spanien.
- Göransson, Anna-Lena, 2011a: Att riva en brandvägg. I: Martinsson & Parmenius Swärd, 2011, *Ämnesdidaktik – dåtid, nutid och framtid. Bidrag från femte rikskonferensen i ämnesdidaktik vid Linköpings universitet 26-27 maj 2010*. Sid.13-24. Linköping: LiU-Tryck.
<http://scholar.google.se/scholar?q=Att+riva+en+brandv%C3%A4gg&hl=sv>
- Göransson, Anna-Lena, 2011b: Textbooks need mediators. I: Rodríguez m.fl.: *Local, National and Transnational identities in Textbooks and Educational Media*, 10th International Conference on Research on Textbooks and Educational Media. Sid. 532-540.
http://www.iartem.no/documents/X_Conference_Textbooks_IARTEM_155x235_HD.pdf
- Göransson, Anna-Lena & Ledin, Per (2009). Räddningsverket och kunskapssamhället. I: Nyström Höög, Catarina (red.) 2009, *Medborgare och myndigheter*. TeFa Nr 27, Uppsala: Uppsala universitet.
- Karlsson, Anna-Malin, 2006: *En arbetsdag i skriftsamhället*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.
- Lago, Ulf & Pütsep, Mona, 2007: *Har skyddet ökat?* Karlstad: Räddningsverket. *Statens räddningsverks allmänna råd och kommentarer om utrustning för vattentlivräddning vid hamnar, kajer, badplatser och liknande vattennära anläggningar*, SRVFS 2007:5, Karlstad: Räddningsverket.
- Svensson, Stefan (red.), 2005: *Taktik, ledning, ledarskap*. Karlstad: Räddningsverket.
- Systematiskt säkerhetsarbete. Att arbeta med kommunala handlingsprogram*. Karlstad: Räddningsverket 2006.

Transport av farligt gods. Väg och järnväg. 2007-2008. Karlstad:
Räddningsverket.

Wargclou, Dan (red.), 2007: *Räddning vid trafikolycka - personbil.* Karlstad:
Räddningsverket.

